

Erol Güngör'de Kültür ve Medeniyet İlişki

Hacı Musa TAŞDELEN*

zet

Ziya Gökalp kültür ve medeniyeti birbirinden ayırır. Erol Güngör ise, kültür ve medeniyet arasında her zaman karşılıklı bir irtibat olduğunu ifade eder. Hayatın maddi nizamı ile manevi nizamı arasında bir ilişki söz konusudur. Ona göre kültür bir inançlar, bilgiler, his ve heyecanlar bütünüdür yani maddi nizamın bir parçası değildir. Bu manevi bütün uygulama halinde maddi formlara bürünür. Medeniyet de her şeyden önce bir değerler ve inançlar sistemidir. Müesseseler bu değer ve inançların birer eseri olarak ortaya çıkar.

Abstract

Ziya Gökalp distinguishes culture and civilization from each other. Erol Güngör, has a different opinion stating that there is always a mutual affinity between culture and civilization. There is a relationship between material order of life and spiritual order of life. According to Güngör, culture is a set of beliefs, knowledge, feelings and emotions that is not material. This spiritual whole takes on material forms in practice (wrong sentence). Civilization is also a system of values and beliefs.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Medeniyet, Modernleşme, Teknoloji, Küresel Kültür

Keywords: Culture, Civilization, Modernization, Technology, Global Culture

Kültür ve medeniyet sosyal bilimler sahasında birbiriyle ilişkili ve tanımları üzerinde tam bir mutabakat sağlanamayan iki temel kavramdır. Bu yazıda Erol Güngör'n her iki kavram arasındaki ilişkiyi ele alış biçimi ve bu konudaki görüşleri ele alınacaktır. Mümtaz Turhan'ın aktardıklarıyla kültür ve medeniyet konusunda yaygın kabul gören tarifler řu şekildedir: E. B. Tylor'un tarifine göre "Kültür; bilgiyi, imanı, sanatı, ahlakı, örf ve adetleri, ferdin mensup olduğu cemiyyetin bir uzvu olması itibariyle kazandığı itiyatlarını ve bütün diğer maharetlerini ihtiva eden gayet girift bir bütün"dr. C. Wissler'e göre kültür "bir halkın yaşama tarzıdır". Thurnwald ise, kültürle medeniyeti birbirinden ayırarak tarif eder: "Kültür, tavırlardan, davranış tarzlarından, örf ve adetlerden, düşüncelerden, ifade şekillerinden, kıymet biçmelerden, tesislerden ve teşkilattan mürekkep öyle bir sistemdir ki, tarihi bir mahsul olmak üzere teşekkül etmiş, ananeye bağlı bir cemiyyet içinde onun medeni teçhizatı ve vasıtaları ile karşılıklı tesirler neticesinde meydana çıkmış ve bütün unsurlarının zamanla yekdiğerine kaynaşması sayesinde ahenkli bir bütün haline gelmiştir. Buna mukabil medeniyet, birikmiş bir bilgiye ve teknik vasıtalarına sahip olmayı ifade eder. Bir formülle ifade edilmesi istendiği takdirde denilebilir ki kültür, takınılmış bir tavırdır; medeniyet ise bilme ve yapabilmedir."¹ T. S. Eliot'a göre ise kültür ile din arasında güçlü bir irtibat vardır, din kültüre muhtaç olduğu çerçeveyi temin eder ve bütün insanlığı buhran ve ümitsizlikten kurtarır.² A. Toynbee'ye göre medeniyet esas itibariyle dini kıymetlerden doğar, dini maya medeniyetleri canlı tutar. Batı medeniyeti için canlı maya Hristiyanlıktır. Dünyevileşme ile birlikte medeniyet kş sürecine girmiştir.³

Erol Güngör, kültür ve medeniyeti birbiriyle iç içe olgular olarak görür. Bir diğer ifadeyle kültür ve medeniyet birbirinden ayrı hadiseler değildir.⁴ Kültürü maddi ve manevi kültür şeklinde ayıran Güngör'e göre, "Kültür, bir inançlar, bilgiler, his ve heyecanlar bütünüdür. Bu manevî olan kültür, uygulama halinde maddî formlara bürünür. Meselâ, dinî inançlar; câmi, namazdaki beden hareketleri dinî kıyafetler vs. şeklinde görünür. Bu dış görünüşün arkasındaki inançları bilmeyen bir kimse namaz kılan insanın jimnastik yaptığını sanabilir. Aynı

¹ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji bakımından bir tetkik*, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1987 ss. 36-37.

² T. S. Eliot, *Kültür zerine Düşünceler*, (ev. Sevim Kantarcıoğlu), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 27.

³ Erol Güngör, *İslamın Bugünkü Meseleleri*, 11. Baskı, İstanbul, 1998, s. 46.

⁴ Mustafa Kemal şan, Adem Bölükbaşı, "Din ve Toplumsal Değişmeler Ekseninde Türk Modernleşmesinin Eleştirisi", *Bu lke'nin Meselelerine Dair Bir Erol Güngör Kitabı*, Editör: Mustafa Kemal şan, Tezkire Yayıncılık, Ankara, 2022, s. 37.

şekilde, dinin dış ifadelerini gerçekleştiren bir kimsenin o dine ait inançları bildiği ve samimiyetle uyguladığı söylenemez.”⁵ Kültür genel kullanımıyla hayatın maddi ve manevi nizamını içine alan bir kavramdır ancak, Erol Güngör kültürle hayatın manevi nizamı, medeniyet ile hayatın maddi nizamı arasında anlam açısından bir özdeşlik kurmakla birlikte, hayatın maddi nizamı ile manevi nizamı arasında kesin bir ayırımın yapılamayacağını belirtir. Maddî hadiselerle manevî -yani psikolojik ve sosyal- olaylar arasında karşılıklı etkileşim mevcuttur.⁶

Kültür ve medeniyet kavramları muhteva olarak ortak unsurlar ihtiva etse de Erol Güngör’ün de dikkati çektiği gibi medeniyeti tanımlayan en önemli husus yerleşiklik yani site-medine hayatıdır.⁷ Kültür olgusu her türlü toplumsal birliktelikte varlık kazanırken, medeniyet belli bir toplumsal merhalede şehir hayatının ortaya çıkmasıyla kendini gösterir. Ancak, medeniyet kavramı sadece yerleşiklik veya şehir hayatı üzerinden tanımlanmaz. Yerleşik hayata geçişle birlikte devlet müessesesinin ortaya çıktığı bir hakikat ise de aynı zamanda bozkırlı göçebelerin çok güçlü ve karmaşık büyük devlet yapıları ve imparatorluklar oluşturduğu görülmektedir. Bozkırlı göçebe toplulukların sevk ve idare kabiliyetleri çok yüksek idi. Bu nedenle büyük devlet yapıları oluşturdular. Bu topluluklar kurdukları büyük devletler sayesinde yerleşik şehirli toplumları yönetmişlerdir. Bu nedenle birçok tarihçi ve sosyal bilimci bozkır uygarlıklarından bahsetmektedir. Erol Güngör’ün de tespit ettiği gibi, Bilge Kağan’ın kurtuluş için göçebeliği tercih etmesine karşılık İslamiyet yerleşik medeniyeti teşvik etmiştir. Bozkırlı halklardan Uygur Türkleri şehir hayatına ilk geçen topluluk olarak bilinmektedir. İslamlaşma ile birlikte, Türkler yoğun biçimde şehirleşmişlerdir. Erol Güngör, medeniyet kavramını, salt beynelmilel bir vakıa olarak görmemiş; dini inanç, etnik ya da milli aidiyet, coğrafi aidiyet, siyasi aidiyet bağları üzerinden de tanımlamalarda bulunmuştur: İslam medeniyeti, Batı medeniyeti, Doğu Medeniyeti, Türk medeniyeti, Çin Medeniyeti, Osmanlı medeniyeti gibi.

Erol Güngör kültür ve medeniyet kavramlarını aynı zamanda Ziya Gökalp’ın bu konudaki görüşlerini tartışmaya açarak eleştirel bir yaklaşımla ele almıştır. Onun aktarımıyla Gökalp’a göre, «Medeniyet usûlle yapılan ve taklit vasıtasıyla bir milletten diğer millete geçen mefhumların ve tekniklerin mecmuudur. Hars (kültür) ise hem usûlle yapılamayan hem de taklitle başka milletlerden alınamayan duy-

⁵ Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 1995, s. 15

⁶ A.g.e, s. 17.

⁷ Erol Güngör, *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, Ötüken Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1996, s. 99
Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, s. 17.

gulardır.⁸ Medeniyet, aynı mamureye dahil birçok milletlerin sosyal hayatlarının ortak bir toplamıdır. Meselâ, Avrupalı milletler arasında ortak bir "Garb Medeniyeti" vardır. Bu medeniyetin içinde birbirinden bağımsız bir İngiliz harsı, bir Fransız harsı, bir Alman harsı vs. vardır.⁹ Ziya Gökalp, kültürü/harsı milli yani belli bir millete/halka özgü olan unsurlar şeklinde görürken, medeniyeti birçok millet tarafından paylaşılabilen unsurlar olarak tarif eder. Medeniyet bu yönüyle beynelmileldir. Hars ise millidir, bu anlamda milletler arası bir paylaşımına konu olmaz. Ona göre, Türk milleti Batı medeniyetine dahil olabilir, fakat Avrupa'dan farklı bir millet olarak kalabilir, kimliğini koruyabilir. Bu meyanda bugün de modernleşmenin bir kültür meselesi mi yoksa medeniyet meselesi mi olduğu hala tartışma mevzuudur.

Ziya Gökalp hars ve medeniyet arasındaki farklılıklara ait görüşlerini aşağıdaki ifadelerle açıklamıştır. "Hars ile medeniyet arasında hem iştirak noktası hem de ayrılık noktaları vardır. Hars ile medeniyet arasındaki iştirak noktası, ikisinin de bütün içtimaî hayatları câmi olmasıdır. İçtimaî hayatlar şunlardır: Dinî hayat, ahlâkî hayat, hukukî hayat, muakalevî hayat, bedîî hayat, İktisadî hayat, lisanî hayat, fennî hayat. Bu sekiz türlü İçtimaî hayatların mecmuuna hars adı verildiği gibi medeniyet de denilir, işte, hars ile medeniyet arasında iştirak ve müşabehet noktası budur. Şimdi de hars ile medeniyet arasındaki ayrılıkları, farkları arayalım: Evvelâ, hars millî olduğu halde, medeniyet beynelmileldir. Hars, yalnız bir milletin dinî, ahlâkî, hukukî, muakelevî, bedîî, İktisadî ve fennî hayatlarının ahenktar bir mecmuasıdır. Medeniyetse, aynı mamureye dahil birçok milletlerin içtimaî hayatlarının müşterek bir mecmuudur. Meselâ Avrupa ve Amerika mamuresinde bütün Avrupalı milletler arasında müşterek bir Garp medeniyeti vardır. Bu medeniyetin içinde birbirinden ayrı ve müstakil olmak üzere bir İngiliz harsı, bir Fransız harsı, bir Alman harsı ilh. mevcuttur. İkinci olarak, medeniyet usul vasıtasıyla ve ferdî iradelerle vücuda gelen içtimaî hâdiselerin mecmuudur. Meselâ dine dair bilgiler ve ilimler, usul ve irade ile vücuda geldiği gibi, ahlâka, hukuka, güzel sanatlara, iktisada, muakaleveye, lisana ve fenlere dair bilgiler ve nazariyeler de hep fertler tarafından usul ve irade ile vücuda getirilmişlerdir. Binaenaleyh, aynı mamure dahilinde bulunan bütün bu mefhumların, bilgilerin ve ilimlerin mecmuu medeniyet dediğimiz şeyi vücuda getirir."¹⁰ "Hars ile medeniyeti biri birinden ayıran, har-

⁸ Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, s. 12.

⁹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, (Haz. Mehmet Kaplan), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976, ss. 25-26.

¹⁰ A.g.e, ss. 25-26.

sın bilhassa duygulardan, medeniyetin bilhassa bilgilerden mürekkep olmasıdır, insanda duygular usule ve iradeye tâbi değildir. Bir millet diğer milletin dinî, ahlâkî, bedîi duygularını taklit edemez.”¹¹ “Bir medeniyet ancak, millî bir harsa aşılırsa, ahenktar bir vahdet halini alır. Meselâ, İngiliz medeniyeti İngiliz harsına aşılanmıştır. Bu sebeple İngiliz harsı gibi, İngiliz medeniyetinin unsurları arasında da bir ahenk vardır. Hars ile medeniyet arasındaki bir münasebet de şudur: Her kavmin başlangıçta yalnız harsı vardır. Bir kavim, harsen yükseldikçe siyasetçe de yükselerek kuvvetli bir devlet vücuda getirir. Diğer taraftan da harsın yükselmesinden medeniyet de doğmaya başlar. Medeniyet, başlangıçta millî harstan doğduğu halde, bilâhare komşu milletlerin medeniyetinden de birçok müesseseler alır. Fakat, bir cemiyetin medeniyetinde fazla bir inkişafın süratle husulü muzırdır. Ribot diyor ki: ‘Zihin fazla bir inkişafa mazhar olunca seciyeyi bozar.’ Ferte zihin ne ise, cemiyette de medeniyet odur. Ferte seciye ne ise cemiyette de hars odur. Binaenaleyh, zihnin fazla inkişafı ferdî seciyeyi bozduğu gibi, medeniyetin fazla bir inkişafı da millî harsı bozar. Millî harsı bozulmuş olan milletlere dejenere milletler namı verilir. Hars ile medeniyetin sonuncu bir münasebeti de şudur: Harsı kuvvetli, fakat medeniyeti zayıf bir milletle, harsı bozulmuş, fakat, medeniyeti yüksek olan diğer bir millet, siyasî mücadeleye girince, harsı kuvvetli olan millet daima galip gelmiştir. Meselâ eski Mısırlılar, medeniyette yükselince harsları bozulmağa başladı. O zaman yeni doğan Fars devleti ise, medeniyette henüz geri olmakla beraber, kuvvetli bir harsa malikti. Bu sebeple, Mısırîleri mağlup ettiler.”¹² Ziya Gökalp’in harsı kuvvetli ama medeniyetçe zayıf toplumların medeniyetçe ilerlemiş ama harsı zayıf toplumlara galebe çaldığıyla ilgili görüşü, İbn Haldun’un asabiyesi güçlü bedevi toplulukların asabiyesi zayıflamış hadari/medeni toplumlara üstün geldiği görüşü arasında bir paralellik söz konusudur. İbn Haldun, hadarilikte/medenilikteki terakkiyi asabiyeyi zayıflatan bir süreç olarak görmektedir.

Ziya Gökalp medeniyet ile dini özdeşleştirmez. Birbirinden tefrik eder. Bu sebeple Doğu medeniyeti ile İslam özdeş değildir. “Şark medeniyeti bazılarının zannettiği gibi gerçekten İslâm medeniyeti değildi. Menşe itibariyle Şarkî Roma medeniyetinden ibaretti. Nasıl ki Garp medeniyeti de Hristiyan medeniyeti değil, Garbi Roma medeniyetinin bir devamından ibaretti. Osmanlılar, Şarkî Roma medeniyetini, doğrudan doğruya Bizans’tan aldılar: Kendilerinden evvel, Müslüman Araplarla Acemler bu medeniyeti almış olduklarından, Osmanlılar onu

¹¹ A.g.e, s. 34.

¹² A.g.e, ss. 37-38.

bu dindaş milletlerden aldılar. Bundan dolayıdır ki bu medeniyeti, bazı mütefekkirler İslâm medeniyeti zannettiler.¹³ “Tanzimatçılar, Osmanlı medeniyetini Garp medeniyetiyle telife çalışmışlardı. Halbuki iki zıt medeniyet yan yana yaşayamazlar; sistemleri biri birine muhalif bulunduğu için ikisi de biri birini bozmağa sebep olur.”¹⁴ Ziya Gökalp’a göre, Osmanlı ya da Doğu medeniyetini bırakıp, Garp medeniyetine dahil olmamız elzemdir. Onun amacı muasır bir İslam Türklüğü teşkil etmektir. Türkçülük aynı zamanda İslamcılıktır. Türkçülerin millet mefkuresi Türklükse, ümmet mefkuresi İslamlıktır. Aynı zamanda bir ümmet programına da ihtiyaç vardır.¹⁵ Ziya Gökalp medeniyet ile dini tefrik etmekle birlikte, İslam ile Türklüğü bir madalyonun iki yüzü gibi görür, başlıca kimlik değeri olarak benimser.

Erol Güngör, Ziya Gökalp’ın dini bir yerde medeniyet bir yerde kültür unsuru olarak gösterdiğine dikkati çekmiştir. Gökalp’a göre din Türklerin icadı olmadığından medeniyete dahildir. Ancak, İslam’ı Türk halkı kendine göre benimsediği için harsa mal olmuştur. Bir medeniyetin ancak bir bütün olarak benimsenebileceğini savunan Gökalp, Doğu medeniyetini İslam, Batı medeniyetini Hıristiyan olarak vasıflandırmanın yanlış olduğunu savunmakla birlikte, Türkler Doğu medeniyetine girdiklerinde İslam’ı da benimsemişlerdir. Erol Güngör bu görüşü sorgulamaktadır. Eğer biz Türk halkı olarak Batı medeniyetini benimseyeceksek bu medeniyetin bir unsuru olan Hıristiyanlığı benimsemek durumunda kalmaz mıyız? Bu soruya cevap teşkil edecek şekilde Gökalp örnek olarak Yahudileri ve Japonları gösterir. Ona göre, Japonlar Batı medeniyetine intibak etmekle birlikte dinlerini değiştirmemişlerdir. Doğu medeniyetini İslâm, Batı medeniyetini de Hıristiyan diye vasıflandırmak yanlıştır. Gökalp’a göre, Batı medeniyetine girmekle ne Türklüğümüzden ne de Müslümanlığımızdan bir şey kaybetmeyiz. O, medeniyet değiştirmenin din değiştirmeyi gerektirmeyeceğini belirtir.¹⁶ Güngör’ün de tespitiyle yaşadığı dönemde hem Türkçüler hem de İslamcılar kültürü muhafaza ederek medeniyeti değiştirebileceğimiz kanaatindeydiler.

Erol Güngör, Gökalp döneminde iki tutumun öne çıktığına dikkati çeker. Birinci tutumu benimseyenler Batının teknolojik üstünlüğünü almakla yetinmek gerektiğini müdafaa ederken, nispeten daha azınlıkta olan diğer kısmı ise kültürel geleneklerimizi değiştirmek zorun-

¹³ A.g.e, s. 39.

¹⁴ A.g.e, s. 40.

¹⁵ Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* (Haz. İbrahim Kutluk), Kültür Bakanlığı yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1976, ss. 53-54.

¹⁶ Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, s. 13.

da olduğumuzu iddia etmişlerdir. Fakat her iki tarafın görüşleri ilmi esaslara dayanmamaktaydı. Gökalp, Türk milli kültürünü koruma ve geliştirme iddiası ile Batı medeniyetçiliği arasında uzlaşmaz bir halin bulunmadığını, her ikisinin de bir arada, hatta bir bütün halinde yaşayabileceğini göstermeye çalışmıştır.¹⁷

Erol Güngör'e göre, "Kültür ve medeniyet ayrımı, biz Türkler için, sadece sosyolojik bir kavram meselesi değildir; millet hayatına nasıl bir yön vereceğimiz konusundaki isteklerimize objektif ve ilmi destek bulma gayretleridir. Her toplumun kültürü, o toplumda yaşayan insanların çeşitli problemlere karşı denedikleri çözüm yollarından meydana gelmiştir. Çözüm tarzlarından bazıları zamanla sabit hale gelerek, toplumun bütününe mal olur ve toplumun kültürünü oluşturur."¹⁸ "Bir medeniyet her şeyden önce bir değerler, inançlar sistemidir. Müesseseler bu değer ve inançların birer eseri olarak ortaya çıkar. Müslümanların asıl dikkate almaları gereken husus iktisadi, askeri, siyasi vs. müesseseler değil, onların gerisinde yer alan zihniyettir."¹⁹ "Batıdan ilim ve teknik almak isteyenlerin asıl karşı oldukları şey, bunların dışında saydıkları bazı inançlar, alışkanlıklar ve münasebet tarzlarıdır. Muhakkak ki onların ilim ve teknolojinin yürüyebilmesi için gerekli olan çalışma disiplini, rasyonel düşünce, ufuk genişliği vs. hususlar anlatıldığı takdirde bu söylenenlerin büyük bir kısmını fiilen başarmak zor olsa da tereddütsüz kabul edeceklerdir."²⁰

Medeniyetin teşekkülünde Site'nin yani şehir hayatının önemine dikkat çeken Güngör, kuvvetli birlikteliklerin kabile birliğini aşan bağlar sayesinde ortaya çıktığını dile getirir. Bir medeniyet ya da bir Site sadece maddi ve mimari yapıdan, binalardan ve tesislerden müteşekkil değildir.²¹ Aynı zamanda o sitenin maddi nizamı yanında yaşanan gündelik hayata intikal eden inanç ve değerler yani kültür dünyası da mevcuttur. Batı medeniyeti daha ziyade bu dünyaya hitap ederken, İslam medeniyeti Tevhid merkezli bir düşünce sistemine sahipti. Bu medeniyetin ilk kurucusu ve model kişiliği Hz. Peygamberdir. O nedenle Medine şehri bu medeniyetin doğum mekanıdır. Osmanlı dönemi münevverleri "civilization" kavramını medeniyet kavramıyla karşılamışlardır. İbni Haldun da yerleşiklik'e yani hadarete vurgu yapar. Bilahare, Cumhuriyet dönemi aydınları "civilization" için uygurluk/uygarlık kavramını kullandılar. Farabi ise Plato'nun

¹⁷ A.g.e, s. 11.

¹⁸ A.g.e, s. 10.

¹⁹ Erol Güngör, *Sosyal Meselelerimiz ve Aydınlar*, ss. 93-94.

²⁰ Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, ss. 22-23.

²¹ Erol Güngör, *Sosyal Meselelerimiz ve Aydınlarımız*, s. 99.

Site'sine nazire olarak Medinet-ül Fadıla'yı yazmıştır. Siteye karşılık tercihi İslam medeniyetinin doğuş mekânı olmuştur. Çünkü Site ile Medine arasında hayatın manevi nizamı açısından mahiyet farkı vardır. Birinin doğum yeri Medine, diğ erinin ki ise kadim Yunan Sitesidir. Yine Erol Güngör'ün tespitleriyle "Bugünkü Batı medeniyetinin dayandığı teknik temellerde eski Çin medeniyetinin keşif ve icatları büyük bir yer tuttuğu halde, kapalı kalan Çin kültürü bu buluşları modern medeniyet seviyesinde işleme imkânı bulamamıştır. Orta Çağ İslam medeniyeti de bilhassa bu düşünce ile teması olmayan Avrupa'ya karşı daha ileri seviyede bir üstünlük kazanmıştı. Anadolu'ya yerleşen Türklerin Doğuda kalan soydaşlarına nazaran daha kuvvetli, istikrarlı ve devamlı bir devlet kurmasında bilhassa Bizans'tan gelen siyasi tecrübenin ve idare mekanizmasının büyük bir rolü olmuştur. Bizim en canlı fikir hayatımızın yaşandığı ikinci Meşrutiyet devresi de bu düşünce zenginliğini Avrupa ile olan temasına borçludur. Bu misalleri gerek kendi tarihimize gerekse diğ er milletlerin tarihlerine bakarak daha da çoğaltabiliriz."²²

Erol Güngör, kültür değişmesini, manevi ve maddi kültür unsurlarının bütününü içine alan bir değişme olarak tarif eder. Bu konudaki tespitleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir: Maddi unsurlarda meydana gelen değişme manevi alandan bağımsız değildir. Her iki alan arasındaki etkileşim dikkate alındığında değişimin tek yönlü ve tek boyutlu olduğu ileri sürülemez. Günümüzde medeniyetin en etkileyici yanını teknoloji teşkil eder. Bugün Müslüman ülkelerin öncelikle kendi üretmedikleri teknolojiyi aktarabilme gayreti içerisinde olduklarını belirten Güngör'e göre, teknolojinin üretim kalıbı Batıya aittir. Dolayısıyla teknolojinin üretiminde kendi kültür dünyamız yani manevi değerlerimiz belirleyici değildir. Gökalp döneminde Türk aydınlarının karşılaştıkları büyük çıkmaz; bir taraftan Batı dünyasının bizi maddi bakımdan ezen bütün medeni vasıtalarına sahip olmak istenirken, öbür taraftan aynı dünyanın zevklerinin, aile hayatımızın, her türlü sosyal münasebetin, felsefi ve dini inançlarımızın, sanat ve eğlence hayatımızın bundan uzak tutulmasının pek mümkün olmadığı gerçeğidir.²³

Erol Güngör, kültürel değişimde teknolojinin aktarımıyla ilgili görüş ve tespitlerinde kültürün manevi boyutuyla maddi boyutu arasındaki ilişki ve etkileşime vurgu yapar. Bir ülke, bir başka ülkenin sadece teknolojisini veya sadece manevî kültürünü benimsemek istese, bu mümkün olmaz. Maddi ya da teknolojik değişmelerin manevi kültürün

²² A.g.e, s. 129.

²³ Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, ss. 10-11.

etkileşim halinde olduğu alanlarda değişime yol açması kaçınılmazdır. Aynı şekilde manevi kültürde birtakım inanç ve tutumlarda meydana gelen değişimler, teknolojik değişimin önünü açabilir. İletişim kolaylığı kültürel unsurların diğer kültüre aktarımını hızlandırıcı ve kolaylaştırıcı bir sosyal zemin oluşturur. Açık ve doğrudan idrak edilen nesnelere, yani maddî unsur ve davranışlar kolay iletilir. Bir takım teknik ve davranışlar kültürün dışına vurulan ifadeleri olduklarından çabuk idrak edilir ve çabuk öğrenilir. Fakat bunlar “kültüre ait açık ifade şekilleri”nden ibarettir ve bizatihi kültürün kendisi değildir. Maddî kültür manevi kültürün görünen ve müşahede edilebilen halidir. Zira, kültür bir inançlar, bilgiler, his ve heyecanlar bütünüdür; bu manevî bütün uygulamaya aktarıldığında maddî şekillere bürünür. Teknolojik değişim ve teknolojinin aktarımı, manevi kültürde değişime yol açabilir. Teknolojinin arka planında onun oluşumuna zemin hazırlayan manevi kültürel unsurlar mevcuttur. Teknolojik değişim ile birlikte onlar da girer.²⁴

Günümüzde modern teknolojinin modern toplumun bünyesinin her tarafına nüfuz ettiğine ve ona hakim olduğuna vurgu yapan ve bu sebeple sanayi toplumlarının birbirlerine benzer hale geldiğine dikkati çeken Güngör’e göre, modern toplumları birbirine benzer kılan ve modernliğin temel özellikleri olarak ortaya çıkan hususlar; aydınlanma düşüncesinin etkisiyle gelişen siyasi, sosyal ve sivil haklar, demokrasinin gelişimi, şehirleşme ve sanayileşme süreçlerine paralel olarak benzer mahalli idare ve iktisadi örgütlenmeler, orta sınıf toplumları haline gelme, rasyonel ve bilimsel düşüncenin gelişimi ve buna bağlı teknolojik üretimi, bu değerleri aktaran eğitimin yaygınlaşması ile milli devletin modern toplumların siyasi sistemi haline gelmesi olarak sayılabilir. Modernliği bu temel özellikler temsil ederken, modernleşme, bu özelliklerin Batı dışı toplumlar tarafından edinilmesidir. Her toplum kendi kültürel bünyesi ve sosyal dokusuna göre bu özellikleri edinmektedir. Erol Güngör, tek tip bir modernleşmenin olmadığına dikkati çeker ve modern toplumların bir diğeriyle tıpa tıp aynı olmadığını belirtir. Güngör’ün bu tespiti çoklu ya da alternatif modernleşme kavramları çerçevesinde değerlendirilebilir. Onun görüşleri açısından değerlendirildiğinde modernleşme sürecinde gelenek değişmekte, örf ve adetler dönüşüme maruz kalmakta, modern toplumlarla belli bir benzeşme süreci yaşanmaktadır. Bu süreçte Batı dışı toplumlar kendi geleneklerini örf ve adetlerini, kültürel dünyalarını muhafaza etmekte zorlanabilmektedir. Bizim toplumumuz açısından modernlik,

²⁴ A.g.e, s. 15.

geleneksel bilgi ve hikmet düşüncesine değil, rasyonel, bilimci, ahlaki standartları Batı kaynaklı bir çoğulculuk anlayışına dayanmaktadır.

Erol Güngör, kültürel değişimin öne çıkan bir boyutu olarak modern teknolojinin Batı dışı toplumlara aktarıldığında Batıda olduğu gibi aynen benimsenmediğini, özümleme hadisesinin kendini gösterdiğini, değişime uğrayarak bünyeye alındığını ifade eder. Ona göre, her milletin tarih ve kültürü o millete özgüdür, modern teknolojiyi benimseme ve kullanma ile Batı toplumlarına has kurumları kendi bünyesine intibak ettirme tarzı kendine mahsustur. Aynı zamanda teknoloji milletlerarası ortak özellikleri de sahiptir. Erol Güngör, Avrupa kültürü ile Avrupa medeniyetinin birbiriyle iç içe geçmiş ve ayrılmayacak şekilde mükemmel bir bütün teşkil ettiği tespitinde bulunur. Ancak, Avrupa kültürünü olduğu gibi almamız mümkün değildir. Kültür ve medeniyet farkı, daha ziyade kültürü ile medeniyeti henüz uyuşmamış olan, yeni medeniyet değiştirme sürecinde olan ülkelerde kendini gösterir. Kültür ve medeniyet bir bütün meydana getirdiği zaman, bu bütünün parçaları, farklı bir bütünün içine girdiği takdirde evvelkinden farklı bir mana kazanır. Avrupa ve Amerika haricinde modern teknoloji, başka bir kültür bölgesine yerleştiğinde orada Avrupa ve Amerika'dakinin aynısı olmamaktadır.²⁵ Bu konuda örnek Japonya'dır.

Erol Güngör, modern cemiyet kültürünün E. Sapir'in "sahte kültür" kavramına daha uygun düştüğü görüşündedir. "Gayelerin yerine vasıtalar geçmekte, hatta gerçek kültürde gaye olan birçok şey 'vasıtaların vasıtası' haline gelmektedir. Hakiki bir kültürde insanların bütün faaliyetleri onlar için çok anlamlı olan bir bütün içinde yer alır; bu faaliyetler birbirinden ayrı, hatta birbirine yabancı ve düşman değildir. İlkel saydığımız bir cemiyette yapılan av merasimleri bir taraftan iktisadî bir gayeye hizmet ederken, bir taraftan da insanların dans ve müzik gibi manevî ihtiyaçlarına cevap vermektedir. Halbuki modern cemiyette hayatın maddî faaliyetleriyle manevî ihtiyaçlar sahası birbirinden gitgide ayrılıyor, insanlar manevî faaliyetlere sırf maddî hayatın kaçmak için girişiyorlar. Bu ayrılmanın örneklerini kendi cemiyetimizde de sık sık görüyoruz. Meselâ eski kültürümüzde ticaret yapmak kültürün temel esprisi olan, din içinde anlamlı yeri olan bir faaliyet idi. Bugün ticaret hayatı tamamen iktisat prensiplerine göre işleyen dünyevî bir meşgale haline gelmiş, din ise bu hayata giren insanların zaman zaman başvurdukları bir 'kurtuluş' kapısı durumuna girmiştir. Artık müziği kendi başına bir değer olarak almıyoruz, başka işlerden

²⁵ A.g.e, s. 23.

sıkılınca ‘başımızı dinlendirmek’ için kullanıyoruz.”²⁶ Burada kültür hayatında yaşanan dünyevileşmenin “sahte kültür” oluşumuna zemin hazırladığı görülmektedir.

Ellul’un teknolojinin insanın esas ihtiyaçlarını hiçe saydığı, buna karşılık kendi yarattığı ihtiyaçlara cevap vermeye çalıştığı görüşüne katılan Güngör, “Meselâ insanlar, kendi coğrafi muhitlerinden, yakınlarından ve geleneklerinden uzaklaştırılarak başka yerlere (çoğunlukla büyük şehirlere) göçe zorlanmaktadır. Niçin? Bu göç onların iş ihtiyacını karşılamaktadır. Böylece, işsizliğe karşı mücadelede insanın iş bulmaktan başka bütün ihtiyaçları bir tarafa atılmaktadır”²⁷ ifadelerini kullanmaktadır.

Erol Güngör’e göre, tekniğin imkanları kültürü geliştirecek şekilde kullanmıyorlarsa, gayelerin yerine vasıtalar geçiyor, hatta gerçek kültürde gaye olan birçok şey vasıtaların vasıtası haline geliyorsa E. Sapir’in “sahte kültür” kavramıyla ifade ettiği olguyla karşı karşıyayız demektir. Bugün teknolojik bakımdan ileri olmak demek, daha çok kültürde ileri olunduğu ya da kültürlü olunduğu anlamına gelmez. Aksine bugün kültürden daha çok uzaklaşmaktadır. Teknoloji ile manevi kültür uyumsuzluğu Batı dünyası için de bir problem alanıdır.²⁸

Kültürel değişme ile ilgili dikkat çekici tespitlerinin yanı sıra medeniyetlerin mahiyeti ve gelecekleri ile ilgili tespitlerde bulunan Erol Güngör, her medeniyetin bir ömrü olduğu görüşünü paylaşır. “Hiçbir medeniyet ebedi değildir. Medeniyetler birbiri ardından yükselir ve gerilerler. Ancak, birbirlerine bazı alemşümül değerler aktarırlar. Bu değerler medeniyetlerin yükselmesinde önemli rol oynarlar. Bunlar tarihin farklı dönemlerinde farklı mekanlarda yeniden neşvüname bulabilirler. Açıkçası bir gün Batının dışında onun kusurlarından arınmış yeni bir medeniyetin doğma ihtimali vardır. Batı modeline sırt çevrilemeyeceği gibi, insanlığın ilelebet sahip olacağı değerlerin sadece orada olduğu kabul edilemez. İnsanlık tarihi boyunca medeniyetler daima birbirlerinden istifade etmişlerdir. Elbette Türklerin de Batı medeniyetinden öğrenecekleri, istifade edecekleri şeyler vardır.”²⁹ Yine Ona göre, Batı medeniyetinin maddi temeli liberal-kapitalist ekonomiye dayanır. İslam dünyasında bu yönde bir gelişme olmamıştır. Zaten bizim medeniyetimiz bu türlü bir gelişmeye müsait değildi. Osmanlı Devleti’ne hâkim olan değerler sistemine bakılacak olursa burada zenginlikten çok eşitlik ve adalete önem verildiğini belirten Güngör, İslam

²⁶ A.g.e, s. 30.

²⁷ A.g.e, s. 168.

²⁸ A.g.e, s. 24.

²⁹ Erol Güngör, *Sosyal Meseleler ve Aydınlarımız*, s. 82.

medeniyetinin gerileme döneminde dahi bazı sahalarda gelişmenin devam edegeldiğini, musikinin bunun bir örneğini teşkil ettiğini ifade etmiştir.³⁰ Batının üstünlüğünü sağlayan ilim ve teknoloji insanın bu dünyadaki hayatına değer vermeye; bu hayatı her an daha mükemmel bir hale getirmenin insanın elinde olduğuna inanmaya dayanır.³¹ Batı uygarlığının oluşturduğu manevi hayat nizamı, dünyevilik, iktisadi rekabet ve liberal kapitalizm, bireycilik, rasyonellik gibi ilkelerden oluşur. Toplumsal hayat bu ilkelerle şekillenir. İslam medeniyeti, eski Yunan ve Roma medeniyetlerinden sonra gelen büyük medeniyettir, Batı uygarlığının aksine, eşitlik, adalet, hikmet gibi ilkelerle bir hayat nizamı oluşturmaya çalışmıştır. Bazı aydınlarımız, Avrupa dışındaki başka bir medeniyetin bütün unsurlarını gerilik eseri olarak göstermiştir. Buna din de dahildir.³² Ahmet Ağaoğlu'nun ifadesiyle sadece Batı medeniyeti bize yol gösterebilirdi.³³

Erol Güngör'ün bir diğer tespiti ise, Batı medeniyetini almak ve benimsemek isteyen bütün ülkelerin ortak özellikleri, kültürlerinin henüz böyle bir medeniyetten gelecek bozucu tesirlere direnecek kadar sağlam olmayışı şeklindeki görüşüdür. "Türkiye'ye gelince, onun asıl talihsizliği bu medeniyet alışverişinde kendi millî kültürünün dıştan ziyade içten tahribata uğraması, böylece batılılaşmanın bozucu tesirlerine tamamen açık bir hale getirilmesidir. Türkiye'de bugün hâlâ bağımsız bir kültür şahsiyetinden söz ediliyorsa, bunu bizim eski kültürümüzün her türlü hoyratlık karşısında hâlâ direnecek kadar kuvvetli olmasına borçluyuz. Fakat bu direnen kültüre bir hamle gücü kazandırılmazsa, daha fazla ayakta kalmasını bekleyemeyiz."³⁴ Güngör, Batılılaşma karşısında Türk kültürünün geleceği hakkında ciddi kaygılar taşımaktadır.

Türkiye'deki modernleşme hareketleri, toplumumuzda derin bir ahlak buhranına yol açma potansiyeline sahiptir. Batı dünyasının gelişmesinde etkili olan yaşama tarzlarını almaya öncelik verildiği için, Ona göre, Türk cemiyetinin medeniyet seviyesi ile manevi kıymetleri arasında büyük bir uzlaşmazlık doğmuştur. Bugünkü Batı dünyasının nizamı kendi içtimai seviyesi bakımından büyük nispette ahenklidir. Fakat aynı kıymetler, aynı medeniyet seviyesinde olmayan bir memlekete ithal edilirse ancak ahlak buhranına yol açabilir. Türkiye sadece

³⁰ A.g.e, s. 93.

³¹ A.g.e, s. 98.

³² Mustafa Kemal Şan, "Türkiye'nin Laiklik Deneyimi ve Erol Güngör'ün Eleştirileri", Ülke'nin Meselelerine Dair Bir Erol Güngör Kitabı, Editör: Mustafa Kemal Şan, Tezkire Yayıncılık, Ankara, 2022, s. 281.

³³ Erol Güngör, *Sosyal Meseleler ve Aydınlarımız*, s. 388.

³⁴ Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, s. 46.

genç kuşakların değil, fakat bütün fertleri için müşterek ve umum bir milli kültüre, bir milli bir ahlaka muhtaç durumdadır.³⁵ Erol Güngör, Türk toplumunun maruz kaldığı batılılaşma ve dünyevileşme sürecinden kaynaklanan ve gitgide derinleşecek olan bir ahlak buhranına dikkati çekmiştir.

Erol Güngör'ün zamanında kullanılan modernleşme tabiri, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki devasa gelişmeler sonucunda bazı sosyal bilimciler, dünyanın bir "küresel köy"e döndüğünü ileri sürmüştür. Bu teknolojiler sayesinde zaman ve mekân kavramlarıyla ilgili algılar farklılaşmıştır. Günümüzde modernleşme tabiri yerini küreselleşme tabirine bırakmıştır. Bu süreçte küreselleşen sermaye çevreleri, kültürün şekillenmesinde daha etkin rol üstlenmektedir. Artık modern kültürden ziyade küresel kültürden bahsedilmektedir. Erol Güngör'ün endişelerini haklı çıkaracak şekilde, küresel kültürün tek tip ya da türdeş hale getirici, milli ve mahalli kültürler üzerindeki bozucu etkisi, bu kültüre özgü yaşama tarzlarının ve değerlerin taklit edilmesi, günümüzde bir ahlak buhranına yol açmış görünmektedir. Türk Toplumunun her kesiminde, ahlaki kaygılardan uzak bir pragmatizmin ve dünyevileşme ile birlikte dini ahlaki değerlere karşı duyarsızlığın yaygınlaştığı görülmektedir. Bu durum en dindar –muhafazakâr kesimlerde bile ciddi boyutlarda şikâyet konusudur. Küresel kültürün fert merkezli bir anlayışı, hazcılığı desteklemesi ve tüketim kültürünü yayması, özellikle yeni nesillerde en başta ailevi değerler olmak üzere, kültürel değerlere bağlılığı aşındırmaktadır. Dijital teknolojinin gelişimiyle küresel kültür yeni iletişim ve propaganda imkanlarına kavuşmuştur. Küresel medya, dünyanın her tarafına taşıdığı tüm içerikleriyle küresel kültürü beslemekte, milli ve mahalli aidiyet ve değerlerin üzerinde dünyalılık/dünya vatandaşlığı kavramını merkeze alan bir anlayışın benimsenmesine çaba sarf etmektedir. Bu alanda toplumlar kendi içlerinde milli ve mahalli ile küresel olan arasında yeni bir bölünmeyi yaşamaktadır.

Küreselleşme ileri seviyede maddi terakkiyi temsil etmekle birlikte, küresel kültürün maneviyat alanında içeriği insanları tatmin etmekten uzaktır. Erol Güngör'ün de yıllar öncesinden ifade ettiği gibi "Batı medeniyeti teknolojik ve ilmi sahada eriştiği başarıya nispetle maneviyat sahasında geri kalmıştır ve maddi terakki ile manevi veya beşerî hayat arasındaki mesafe gittikçe açılmaktadır. Medeniyetin maddi terakkisi dönüşü olmayan bir yol gibidir; bu terakkiyi kabul etmek ve ona uygun bir manevi terakki yolu bulmak zorundayız. Batılıların bu

³⁵ Erol Güngör, *Sosyal Meseleler ve Aydınlarımız*, s. 24.

konuda Doğu'dan alacakları çok şeyler bulunduğuna inanıyorum. Bu örnekler içinde en mükemmeli, benim kanaatimce, Osmanlı medeniyetinin getirdiği sosyal nizam olabilir.”³⁶ Küresel medyanın sahibi olan ya da ona mali destek sağlayan küresel sermaye çevreleri kendi öncelik, tercih ve menfaatlerine göre bu medyanın taşıdığı içerikleri belirlemekte ya da bunlara müdahil olmaktadır. Bu nedenle, milli ve ahlaki değerlerimizin yaşatabilmek ve destek olmak için kendi milli ve ahlaki önceliklerimize ağırlık veren içerikler açısından dijital medya son derece yetersizdir. Örneğin, son yıllarda ortaya çıkan LGBT tartışmasında küresel sermaye çevreleri, bu tür hareketlere destek vermektedir. Bu mesele Batının kendi içinde de tartışmalara, siyasi ve sosyal ayrışmalara yol açmıştır.

Kaynakça

- Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 1995.
- Erol Güngör, *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, Ötüken Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1996.
- Erol Güngör, *İslamın Bugünkü Meseleleri*, 11. Baskı, İstanbul, 1998.
- Mustafa Kemal Şan, Adem Bölükbaşı, “Din ve Toplumsal Değişmeler Ekseninde Türk Modernleşmesinin Eleştirisi”, *Bu Ülke'nin Meselelerine Dair Bir Erol Güngör Kitabı*, Editör: Mustafa Kemal Şan, Tezkire Yayıncılık, Ankara, 2022.
- Mustafa Kemal Şan, “Türkiye'nin Laiklik Deneyimi ve Erol Güngör'ün Eleştirileri”, *Bu Ülke'nin Meselelerine Dair Bir Erol Güngör Kitabı*, Editör: Mustafa Kemal Şan, Tezkire Yayıncılık, Ankara, 2022.
- Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1987.
- T. S. Eliot, *Kültür Üzerine Düşünceler*, (Çev. Sevim Kantarcıoğlu), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, (Haz. Mehmet Kaplan), Milli Eğitim Basımevi, 1. Baskı İstanbul, 1976.
- Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* (Haz. İbrahim Kutluk), Kültür Bakanlığı yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1976.

³⁶ Erol Güngör, *Sosyal Meseleler ve Aydınlarımız*, s. 426.